

תמונות מן העבר

בין דור האבות לדור הבנים

חיה הופמן

הבנים, יאיר ויהודית, על מעשי הוריהם, רוזה ובעלה ניומה, שאף הם נטשו את הבית ופנו לדרך חדשה. ההורים, המשפחה והמכרים נותרו מאחור, בפולין, וניספו לאחר מכן בשואה. איש לא נותר. אבל לרוזה ולניומה ולבני דורם היתה מטרה, היה חזון לדורות, שאותו ביקשו לממש בא"י; ואילו בניהם אינם מונעים בכוחן של אידיאות, והם נמשכים אחר קיסמו הזר של העולם הגדול ומנסים למצוא בו את אושרם הפרטי. הבנים מדומים לעלים נישאים ברוח, דימוי המזכיר את "חזון הצמרות" בסיפורו הידוע של ברנר "עצבים", והמצטרף למערכת-סמלים מתחום הצומח השזורה ביצירה כולה.

לא במקרה נזכרת רוזה בטקס הנטיעות הראשון בקיבוץ ובדברי האיש אשר על הטקס: "ואנו פה, בכברת מולדת קטנה זו נוטעים עץ... אף-על-פי... סמל לחיים, לצמיחה... נכה שורשים... והאדם הוא כעץ השדה... יפרח... נפריח את... נגרש את עצבות השממה" (עמ' 17). הגשם והרוח ששיבשו את המאורע החגיגי, היו סימנים מנבאי רעות לעתיד לבוא והבריחו אל בית-הילדים את ילדי הגן שהגיעו לאתר הנטיעה רציניים בחולצות לבנות, אוזנים שתילים בידיהם. ורק המבוגרים לא ויתרו ונטעו

עולם הבדידות של רוזה, גיבורת הנובלה של חיים רשף, מזדעזע באחד הימים. הישר בין זרועותיה מתמוטט גבר כתוצאה מהתקף לב והיא אוחות בו ומשיבה את רוחו. רוזה היא אלמנה מזדקנת החיה בקיבוץ בגפה. בנה וכתה, שנולדו וגדלו בקיבוץ זה, עזבו את הארץ ומתגוררים במרחקים – הבן בשוודיה והבת באוסטרליה – והאשה הגלמודה נותרה עם זכרונותיה ותמונות בני משפחתה המקשטות את חדרה. חייה התרוקנו ונסתיימו, לכאורה, ורק העבר עוד קיים ונוכח והיא נאחזת בו כבקרש-הצלה.

והנה, מתרחש אותו מקרה מוזר סמוך לחדר-האוכל והמגע החי עם האדם המעולף מוציאה משיווי-משקלה. כל התחושות, ההתלבטויות והתהיות של הגיבורה לאחר התקרית נפרשות בדייקנות לעיני הקורא בטכניקה של זרם-התודעה, המתודע אט-אט אל עולמה ואל הדמויות, שהעניקו תוכן וענין לחייה.

דרך רצף האסוציאציות המקיפות חיים שלמים, מעלה המחבר גם כמה שאלות פְּבֹדוֹת-משקל הנוגעות למשמעות קיומנו הלאומי. דור הבנים מוצג בנובלה זו כדור מנותק וחסר שורשים, הבוגד בחזון הציוני של דור ההורים. אומנם, לכאורה, חוזרים

מקום ערכי־הרוח שקיימו את העם בגולה. הוא פותח את שעריו בפני מתנדבים מחו"ל, אותו "לגיון זרים", כפי שהם מכונים כאן, וצעירי הקיבוץ אינם מחוסנים מפני השפעתם, ולעתים אף עוזבים בעקבותיהם את הארץ.

האירוניה היא, שדווקא ניומה ספג את המכה הקשה ביותר: שני ילדיו הקימו את ביתם בחו"ל. דווקא בו התעלל הגורל, הוא שכאב כל חייו את כאב הניתוק מבית הוריו בגולה, ששמר על ספרי היהדות מבית אבא, על החנוכיות ושעון־הקיר העתיק, שקישט את קירות ביתו ברפרודוקציות של שאגאל, וביניהן תמונת היהודי עטור התפילין ועטוף הטלית, שעניו מזכירות את עיני אביו.

ניומה כורע לבסוף תחת משא כאבו, ורוזה בטוחה, כי ילדיהם שעזבו קירבו את קיצו. גורלו כגורל עץ הזית, שענפיו משתרכים עיפים על האדמה. עץ זה דינו לכריתה, מאחר ואין לו מקום במציאות החדשה; הוא מחוסם בפני הקידמה, בפני הבתים והכבישים המתוכננים. העץ אומנם ניכרת, ורוזה שומעת את קולות הניסור ביום שבו נפל דבר בחייה, ואותו גבר התמוטט אל בין זרועותיה, התמוטט וניצל, והובל אחר כך לבית־החולים.

מקרה זה מעורר ברוזה את כוחות החיים הדרומים בה, אך המבקשים עדיין את פורקנם. המספר מבליט את הניגוד בין השניים. רוזה, שלא כבעלה, הרציני, הנטוע בעבר, פתוחה יותר אל הזמנים החדשים, והיא משתדלת להבין את עולמם השונה של ילדיה ולהצדיק את צמאון־החיים שלהם.

את השתילים הרכים, על אף הגשם והרוח המצליפים בהם בזעף.

משמעות סמלית נושא גם עץ הזית העתיק והעיקש, שרוזה וניומה פוקדים אותו בטיוולם כמעט מדי יום. עץ הזית הבודד מסמל את הקשר עם העבר, בהיותו שריר אחרון להוויה שחלפה. כמוהו כניומה, הקשור בטבורו אל שורשיו היהודיים וממשיך לינוק מהם. מקובקי זכרונותיה של רוזה מסתבר, כי שניהם היו זוג חריג בקיבוץ, שניסה לשמור, ואף ללכות, את הגחלת היהודית. רוזה נהגה להדליק נרות מדי ערב שבת בפמטי הכסף שקיבלה מאימה למרות הביקורת ודברי הקינטור שהטיחו בה חברי הקיבוץ. באחד מימי השישי החליטה לשוות מראה חגיגי לחדר־האוכל, ובעורתן של כמה חברות נפרשו מפות לבנות על־גבי השולחנות והודלקו נרות. אולם הנסיון לא עלה יפה. הוא פורש ע"י חברי הקיבוץ כנסיגה אל "חשכת ימי־הביניים", כסתירה לדרכם האידאולוגית, דרך הקידמה, המהפיכה והמרד בגלות.

אותו מאורע שופך, כמדומה, אור על הניתוק הטוטאלי ואבדן־הדרך, המסתמנים בדור הבנים. ירידת הצעירים מן הארץ היא פועל־יוצא מן המרד שחולל דור ההורים, שבמסגרתו נידחו ערכי־הדת היהודיים, ערכי־הרוח של האומה. ניומה מצביע על קר־הרציפות הזה בעומדו לפני עץ הזית העתיק: "אין שורשים לא ברוח ולא בקרקע. כשאין שורשים ברוח — אין שורשים גם בקרקע" (עמ' 15-16). מסתבר שהקיבוץ איננו מסוגל להעניק לבניו ערכים מוצקים שימלאו את

בה. [...] חולצתה מיוזעת ודביקה. היא פושטת אותה וזורקתה מעליה. בגבה החשוף היא חשה בצריבת קרני השמש. עוצמת עיניה. [...] הריחות האלה... מחול-שיכרון של ריחות מרחוק ומקרוב. ריחות כבדים, מהמהמים, משכרים, מתקתקים, מגרים" (עמ' 42-43).

מול עץ הזית, המסמל את העבר והמתקשר לדמותו של ניומה, ומול העלים המתפזרים ברוח, המסמלים את הניתוק, ניצב בנובלה שיח ההיביסקוס ופרחיו האדומים. צמח זה מסמל את ההתחדשות ואת תשוקת החיים. פרחי ההיביסקוס הוזהרים מתגרים ברוזה בלשונם השלוחה, והיא מאיימת לגדוע את השיח. היא נלחמת בו, אך הוא אינו מרפה ממנה ולוכד את מבטיה. בסופו של דבר היא נכנעת לכוחות החיים התוססים בה, והשאיפה להתחדשות גוברת על מראות העבר ועל נאמנותה לזכר בעלה המנוח. אם בתחילת היצירה נדמה היה לרוזה, שהמפגש עם הגבר שהכירה בנעוריה התרחש שלא בעתו, כיום שרב בעיצומו של חורף – הרי בסיומה, היא מגיעה למסקנה, שלעולם לא מאוחר מדי. לאחר שהסירה מצארה את התליון, מתנת ניומה, היא נמלטת מרממת ביתה הקודר וצועדת אל עבר בית-החולים, אל פגישה חרשה. שכן החיים, כדבריה, הם שרשרת של פגישות.

המחבר מסיים, איפוא, את הנובלה בנימה של תקווה ובחיפוש גאולה. עם זאת, מדובר בגאולה אישית, שאין בכוחה לפתור את השאלות המורכבות שהציג במהלך היצירה.

האכזבות לא שברו את רוחה. היא מוצאת קורטוב של נחמה לאחר כל צרה וכשלוך הפוקדים אותה, ולעולם היא מצפה ליום שבו ישתנו הדברים לטובה. מטבעה רוזה היא אשה אופטימית ואוהבת חיים, ותכונות אלה מתבלטות יפה על רקע אופיו הפסימי של ניומה. בהגדירו את מהות החיים, מסיק ניומה כי: "החיים הם פרידה מתמדת. שרשרת של פרידות...", ואילו היא מבוהלת מדבריו וגורסת ההפך: "החיים הם פגישות. נפגשים במישהו או במשהו. כל רגע והפתעתו. ופגישתו" (עמ' 34).

על אף נוכחותו המתמדת של העבר בתשעת פרקי הנובלה ועל אף התרפקותה של הגיבורה על זכרונות ועל דמותו של הבעל המת, קיים בה רצון בסיסי עז לפרוץ את כלא העבר ולהתחיל בחיים חדשים. הדבר מתבטא, למשל, במאבק הבלתי פוסק שבין תמונת הבעל, הצפה בתודעתה, לבין מראה פניו של הגבר המתמוטט, ידיד נעורים, שחזור אחריה לפנים בלהט. צימאונה לחיים בא לידי ביטוי בדרכים נוספות, כגון בהרהורים על החלפת הווילונות הכהים של דירתה בבהירים ואוויריים יותר, או ברצונה להסיר את התמונות הקודרות מן הכתלים ולחלול במקומן תמונה עליוזה יותר, המשקפת את טעמה ואופיה. רוזה, שנדמה היה כאילו השלימה עם גורלה, מגלה לפתע אי-שקט פנימי, פחד מן הדממה והברידות המקיפות אותה. לכן היא פותחת נסערת את מקלט הרדיו, או נמלטת החוצה ברגליים יחפות אל החום ולהט הצבעים: "השמש, הצבעים הולמים